ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АПК

О. Федик, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-5996-2103

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.131>

Федик О. Функціонування та розвиток малих форм господарювання в АПК

Основними суб'єктами ринку аграрної продукції та продуктів її переробки є виробники сільськогосподарської продукції, заготівельники такої продукції, переробні підприємства та інші малі форми господарювання.

Індивідуальне сільськогосподарське виробництво здійснюється різними організаційними формами, які характеризуються своїми відмінностями та особливостями. Так, найбільш потенційно перспективним і розповсюдженим різновидом малих форм сільського господарювання в сучасній спеціальній літературі зазначається фермерське господарство. Проте серед найактивніших суб'єктів малих форм господарювання на агропродовольчому ринку виступають господарства населення, тому що саме в них відбувається процес формування первинних економічних потреб та первинних економічних інтересів, які стимулюють розвиток суспільного виробництва. Господарства населення беруть участь у всіх фазах соціально-економічного циклу, зокрема: споживанні товарів та послуг, постачанні економічних ресурсів, виробництві благ та наданні послуг, розподілі та перерозподілі національного продукту, формуванні кінцевих доходів, здійсненні заощаджень.

Враховуючи кризовий стан соціально-економічної системи, малі форми господарювання беруть активну участь у виробництві сільськогосподарської продукції та відіграють важливу роль у розвитку й функціонуванні сільських територій. Для значної частини населення їхня діяльність поступово перетворюється з додаткового джерела надходження продовольства та коштів в основне, саме тому малі форми господарювання мають великі перспективи для розвитку. Завдяки виконуваним функціям малі форми господарювання проявляють економічну стійкість під час фінансово-економічних криз, а саме сприяють самозабезпеченню споживання у домогосподарствах, підтримують самозайнятність сільського населення, зберігають культурні традиції українського села. За рахунок гнучкості, орієнтації на задоволення своїх потреб у продуктах харчування, низької енерго- та матеріаломісткості, переважання ручної праці, виробництва невеликих обсягів продукції, використання праці членів своєї родини, спеціалізації на виготовленні трудомісткої та малорозповсюдженої продукції малі форми господарювання краще переносять нестабільність у державі та ринкові зміни завдяки особливостям своєї діяльності.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільськогосподарська продукція, фермерські господарства, господарства населення, особисті селянські господарства.

Fedyk O. Functioning and development of small forms of business in the agricultural complex

The main subjects of the market of agricultural products and products of its processing include producers of agricultural products, procurers of such products, processing enterprises and other small forms of management.

Individual agricultural production is carried out in different organizational forms, which are characterized by their differences and features. Thus, farming is the most potentially promising and widespread variety of small forms of agriculture in modern and special literature. However, among the most active small businesses in the agro-food market, the author specifies households, because they run the process of formation of primary economic needs and primary economic interests, which stimulate development of social production. Households participate in all phases of the socio-economic cycle, in particular, consumption of goods and services, supply of economic resources, production of goods and services, distribution and redistribution of national product, formation of final income, savings.

Taking into account the crisis of the socio-economic system, small farms take an active part in agricultural production and play an important role in development and functioning of rural areas. For a large part of population, their activities are gradually transformed from an additional source of food and funds into the main, and thus small businesses have great prospects for development. Due to their functions, small forms of management show economic stability during financial and economic crises, namely, promote self-sufficiency in household consumption, support self-employment of the rural population, preserve the cultural traditions of the Ukrainian countryside. Due to flexibility, focus satisfaction of food demands, low energy and material consumption, predominance of manual labor, small production, use of labor of family members, specialization in the manufacture of labor-intensive and uncommon products, small businesses better tolerate the instability of state and market changes, due to the peculiarities of its activities.

Key words: agro-industrial complex, agricultural products, farms, households, personal peasant farms.

Постановка проблеми. Функціонування та розвиток малих форм господарювання можна певною мірою розглядати як вимушену природну реакцію населення на недолугу політику держави щодо розвитку сільських територій та сільського господарства, яка не сприяє забезпеченню продовольчої безпеки держави та підвищенню соціально-економічного рівня життя сільських жителів.

Враховуючи кризовий стан галузей АПК, роль, яку відіграють малі форми господарювання, такі як господарства населення, особисті селянські господарства, фермерські господарства, у виробництві сільськогосподарської продукції, а також те, що для значної частини населення вони поступово перетворюються з другорядного джерела надходження коштів та продовольства в основне, малі форми господарювання мають значні перспективи для розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти сільськогосподарської діяльності сучасних форм господарювання та їх роль у розвитку сільської економіки досліджено у працях провідних зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як Н. Міценко, Г. Черевко, Л. Балаш, Т. Осташко, О. Березін, П. Макаренко, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, О. Бородіна, В. Юрчишин, О. Онищенко та ін.

Проблематиці організації системи збуту аграрної продукції та розвитку інфраструктури АПК присвятили свої публікації такі відомі вчені, як В. Апопій, М. Малік, Л. Березіна, Н. Павленчик, М. Туган-Барановський та ін. Однак основна увага в їхніх працях приділена реалізації продукції та розвитку саме аграрних підприємств, тоді як діяльність, розвиток та місце малих форм господарювання в АПК розкриті недостатньо.

Постановка завдання. Метою дослідження є огляд та аналіз господарської діяльності малих форм господарювання в АПК.

Виклад основного матеріалу. Основними суб'єктами ринку сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки є виробники такої продукції, заготівельники сільгосппродукції, переробні підприємства та інші малі форми господарювання. Наявність великої кількості суб'єктів агропромислового ринку вимагає процесу регулювання цього ринку, а саме регулювання соціально-економічних взаємовідносин між усіма суб'єктами аграрного ринку.

Як видно з таблиці, індивідуальне сільськогосподарське виробництво забезпечується різними організаційними формами, які відзначаються

специфікою своєї діяльності, особливостями та відмінностями.

Найбільш потенційно перспективним та поширеним різновидом малих форм сільського господарювання в сучасній фаховій літературі зазначається фермерське господарство, яке відповідно до закону трактується як «форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону» [7]. Фермерське господарство створюється особами домогосподарства, проте їхня діяльність першочергово спрямовується на виробництво сільськогосподарської продукції з метою отримання прибутку, а не на задоволення своїх потреб у продовольстві. Однак одними з найактивніших суб'єктів малих форм господарювання на агропродовольчому ринку є господарства населення. Господарства населення беруть участь в усіх етапах економічного циклу, до яких можна віднести: виробництво благ, постачання економічних ресурсів, створення, розподіл та перерозподіл національного продукту, формування кінцевих доходів, споживання товарів та послуг, здійснення заощаджень тощо [5].

Класифікація інституційних сегментів економіки демонструє, що до господарств населення можна відносити такі різновиди домогосподарств, як фізичні особи – підприємці та особисті селянські господарства, діяльність яких спрямована на виробництво сільськогосподарської продукції [8]. Також до них належать особисті підсобні господарства, котрі проводять свою виробничу діяльність на дачних ділянках, садівничих чи присадибних ділянках.

Передусім вітчизняна теорія та практика доводить, що особисті селянські господарства є різновидом господарств населення. Особисті селянські господарства розглядаються як суб'єкти господарської діяльності, в яких задоволення потреб громадян або членів їхніх сімей у продовольстві відбувається завдяки виробництву сільськогосподарської продукції за допомогою використання тільки особистої праці громадян або праці членів своїх сімей [1, с. 7]. Інші ж автори трактують особисті селянські господарства як особливий вид господарювання, діяльність яких хоч і основана на праці членів домогосподарства, проте на виділених їм у постійну або тимчасову власність земельних паях для виробництва продукції тваринництва чи рослинництва, що має підприємницький характер [2; 3].

Таблиця

Порівняльна характеристика малих форм сільського господарювання

Форма господарювання	Мета	Умови діяльності	Земельна ділянка
Особисте підсобне господарство – це своєрідна форма виробництва сільськогосподарської продукції, що має характер особистого споживання. Особисте підсобне господарство – це форма виробництва продуктів і прибутків, відтворення особистої власності [4, с. 8].	Само-забезпечення	Всі члени родини; без реєстрації	Власна
Господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи – підприємці, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства [5].	Само-забезпечення; не підприємницький характер	Автономне сімейне виробництво; без реєстрації	Власна
Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [6].	Само-забезпечення, не підприємницький характер	Окремі члени родини, старші 14 років; основний вид зайнятості; підлягають обліку	Власна (до 2 га) + паї в користуванні
Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [7].	Підприємницька діяльність	Власні і наймані працівники; реєстрація юридичної особи	Надана в користування (до 100 га)

Ми погоджуємося з думкою А. Македонського [9, с. 99], який зазначає, що функціонування та розвиток господарств населення забезпечується високим рівнем підприємництва, згуртованістю, високою інтенсивністю праці, відповідальністю всіх членів родини за результат, ощадливістю використання ресурсів, старанністю та якісним і вчасним виконанням усіх сільськогосподарських робіт.

У ринковій економіці малі форми господарювання виконують подвійну роль, оскільки, з одного боку, вони виступають як активний суб'єкт ринкових відносин, а з іншого – як надважлива ланка в економічному кругообігу товарів (послуг), ресурсів та доходів.

Малі форми господарювання є учасниками обох ринків, проте на кожному з них вони виступають протилежними взаємодіючими сторонами. На ринку ресурсів малі форми господарювання, які є власниками таких ресурсів, є

продавцями, а підприємства, відповідно, – покупцями цих ресурсів. У ринковій економіці малі форми господарювання в АПК володіють необхідними економічними ресурсами, які використовують у своїй господарській діяльності підприємства для виробництва товарів з метою одержання прибутку. Оплата підприємствами цих ресурсів (плата за землю, оплата праці) може складати доходи малих форм господарювання в АПК. На ринку товарів малі форми господарювання, як споживачі цих товарів та послуг, є вже покупцями, а підприємства, відповідно, – їх продавцями. Одержані від продажу своїх ресурсів грошові доходи малі форми господарювання спрямовують на купівлю товарів і послуг.

Висновки. Як показали результати наших досліджень, малі форми господарювання в агропромисловому комплексі в періоди фінансово-економічних криз демонструють економічну

стійкість завдяки функціям, які виконують, а саме сприяють самозабезпеченню продовольством, підтримують самозайнятість сільського населення, зберігають культурні традиції українського села. За рахунок гнучкості, орієнтації на задоволення своїх потреб у продуктах харчування, низької енерго- та матеріаломісткості, переважання ручної праці, виробництва невеликих обсягів продукції, використання праці членів своєї родини, спеціалізації на виготовленні трудомісткої та малорозповсюдженої продукції малі форми господарювання краще переносять ринкові збурення та нестабільність у державі завдяки особливостям своєї діяльності.

Бібліографічний список

1. Аграрне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного. Київ: Істина, 2007. 448 с.
2. Андрієвська О. М. Підвищення економічної ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах: дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2012. 200 с.
3. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК України: ефективність взаємодії: монографія. Львів: Вид-во ЛКА, 2007. 368 с.
4. Апопій В. В., Шалева О. І., Лопашук І. А., Федішин Р. С. Торговельна інфраструктура агропродовольчого ринку України: монографія / за ред. В. В. Апопії. Львів: Новий Світ, 2013. 316 с.
5. Баланюк С. Методологічні засади функціонування господарств населення в системі розвитку сільських територій. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5, № 3–4. С. 174–180.
6. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія. Київ: Центр учбової літ., 2008. 184 с.
7. Бесєдін М. О., Бесєдіна Г. Є. Кластерна організація та управління агропромисловим виробництвом. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 9–14.
8. Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. Аграрна економіка і ринок. Тернопіль: Збруч, 2003. 305 с.
9. Македонський А. В. Роль, значення та перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Держава та регіони*. 2001. № 4. С. 99–101. (Сер. Економіка та підприємництво).

Стаття надійшла 28.03.2021